

Pan Tadeusz

AUTOR: Adam Mickiewicz (1798 – 1855)

Wieszcz narodowy, ojciec polskiego romantyzmu tworzył lirykę („Sonety Krymskie”), epikę („Pan Tadeusz”), dramat („Dziady”). Żył w czasach zaborów, przebywał na emigracji, w jego dziełach często pojawiają się wątki patriotyczne.

KRÓTKIE STRESZCZENIE

Epopeję rozpoczyna *Inwokacja*. Tadeusz powraca do Soplicowa ze szkół w Wilnie. Przez okno swojego dawnego pokoju dostrzega młodą dziewczynę, która spłoszona jego obecnością ucieka. Wieczorem odbywa się uczta, na której Tadeusz mylnie bierze Telimenę za spotkaną w ogrodzie Zosię. Do zamku, o który toczy się spór między rodami Sopliców i Horeszków przyjeżdża Hrabia. Tam przyjmuje go Gerwazy i opowiada mu historię zamku. Hrabia postanawia nie oddać zamku Sędziemu. We dworze odbywa się grzybobranie i polowanie na niedźwiedzia, którego zabija Ksiądz Robak. Bernardyn wcześniej naradza się ze szlachtą Dobrzyńską w karczmie Jankiela nad działaniami niepodległościowymi. We dworku odbywa się kolejna uczta, na której dochodzi do awantury wywołanej przez Hrabiego. Następstwem jej jest zorganizowanie przez Gerwazego i przeprowadzenie razem ze szlachtą Dobrzyńską zajazdu na Sopliców. W bitwę angażują się Rosjanie po czym sami udają się na ucztę. Dochodzi do kłótni pomiędzy Tadeuszem a oficerami rosyjskimi. Polska szlachta jednoczy się i rusza do walki z Moskalami, w której Ksiądz Robak przyjmuje na siebie kulę, która miała trafić Hrabiego. Jacek Soplica na łożu śmierci wyznaje swoje winy, opowiada swoje losy po opuszczeniu kraju oraz otrzymuje przebaczenie Gerwazego. Wiosną do Soplicowa na czele Legionów Polskich przybywają generałowie. Jacek Soplica zostaje pośmiertnie zrehabilitowany. Historia zwaśnionych rodów kończy się pojednaniem – odbywają się zaręczyny Tadeusza i Zosi, Rejenta i Telimeny oraz Asesora i Tekli. Jankiel gra koncert na cymbałach, pieśnią oddając historię Polski z ostatnich dwudziestu lat. Wieczorem Podkomorzy, w pierwszej parze z Zosią, polonezem zaczynają tańce.

PEŁNY TYTUŁ

Pan Tadeusz, czyli ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem

„Pan Tadeusz”, ponieważ „bo tak nazwano/ Młodzieńca, który nosił Kościuszkowskie miano/ Na pamiątkę, że w czasie wojny się urodził” nie jest on głównym bohaterem, jego imię pojawia się w tytule jako wzór młodego szlachcica kochającego ojczyznę, przywiązanego do tradycji, a jednocześnie idącego z duchem czasu.

„czyli ostatni zajazd” zajazd to forma zbiorowego najazdu na drodze egzekucji praw przez szlachtę, często nie bez rozlewu krwi.

„na Liwie” – miejsce akcji (Litwa była wtedy jednym z regionów historycznych dawnej Polski, trochę jak Małopolska czy Podlasie, granice kraju były inne)

„Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem” – przywołanie głównego bohatera, czas akcji, komentarz do budowy dzieła.

INFORMACJE W PIGUŁCE

Czas akcji: pięć dni w roku 1811 (lato) i jeden dzień w roku 1812 (wiosna)

Czas fabularny: od około 1791 roku do 1812

Miejsce akcji: Soplicowo, Dobryń (Litwa)

Bohater jednostkowy: Jacek Soplica (Wąsał, „Wojewoda”, Ksiądz Robak, bernardyn, mnich)

Bohater zbiorowy: szlachta polska

Wątek główny: dzieje Jacka Soplicy

Wątki poboczne: spór o zamek, wątek miłosny, spór o Kusego i Sokoła

Rodzaj literacki: epika

Gatunek literacki: epepeja

Czas i miejsce powstania: Paryż 1832-1834

Pierwsze wydanie: Paryż 1834

Epoka: romantyzm

EPOPEJA NARODAWA

Epopeja – gatunek literacki pochodzący od średniowiecznego eposu. „Pan Tadeusz” spełnia jego wymogi – utwór rozpoczyna się od uroczystej inwokacji (czyli rozbudowanej apostrofy), występują rozbudowane opisy (retardacja miła opóźnić przebieg akcji), liczne porównania homeryckie, styl jest podniosły, wysoki a tematyka dotyczy ważnych, przełomowych wydarzeń w życiu narodu.

Cechy epopei

- ❖ **Utwór poetycki** pisany jest wierszem, trzynastozgłoskowcem ze średniówką po siódmej sylabie, każde dwa sąsiadujące wersy połączone są rymami. „Widziano w okolicy, że ten pan nie może/ Nigdy, nigdzie stawiać się w naznaczonej porze”.

- ❖ **Utwór wielowątkowy** mamy do czynienia z wątkiem historycznym (dzieje Jacka Soplicy), wątkiem romansowym (Tadeusz, Telimena i Zosia), wątek sporu (rodzina Horeszków i Sopliców – spór o zamek) oraz wątek humorystyczny (kłótnia o Kusego i Sokoła).
- ❖ **Bohater zbiorowy (główny)** – szlachta polska.
- ❖ **Bohater jednostkowy** – Jacek Soplica.
- ❖ **Wszechwiedzący narrator** – ujawnia się w apostrofach, opisach przyrody, inwokacji, dygresjach lirycznych.
- ❖ **Kompozycja epizodyczna** – każda księga stanowi odrębną całość fabularną.
- ❖ Pojawiają się **elementy komedii** (perypetie miłosne, spór Asesora i Rejenta), **sielanki** (Soplicowo jako arkadia), **baśni** (formuła kończąca poemat), **gawędy szlacheckiej** (opowieści Wojskiego) oraz **poematu heroikomicznego** (bojowy zajazd zakończony biesiadą)

GENEZA

Adam Mickiewicz napisał „Pana Tadeusza” w Paryżu (przebywał na emigracji) tuż po klęsce powstania listopadowego (nie wziął w nim udziału, było mu to wytykane, miał wyrzuty sumienia z tego powodu). Mówi się, że utwór miał być próbą załagodzenia sporów polskich emigrantów, przecież w trudnych chwilach powinni oni jednoczyć się i wspierać. Na podstawie *Epilogu* (opublikowanego pośmiertnie) można dostrzec tęsknotę za ojczyzną i chęć ucieczki od emigracyjnych sporów w „kraj lat dziecinnych”.

TŁO HISTORYCZNE

Czas fabularny epopei zaczyna się od około 1791 roku (możemy domniemywać na podstawie znajomości tekstu i historii Polski), a kończy w 1812 roku (ta data jest podana przez samego poetę).

Wydarzenia historyczne poprzedzające akcję:

- 1791 r. – Konstytucja 3 Maja
- 1792 r. – Targowica
- 1797 r. – we Włoszech powstają Legiony Polskie
- 1807 r. – Napoleon tworzy Księstwo Warszawskie

Wydarzenia historyczne rozgrywane się w czasie trwania akcji:

- 1811 r. – Polacy oczekują na wybuch wojny z Rosją i – w konsekwencji – odbudowę państwa polskiego w jej dawnych granicach
- 1812 r. – wyprawa Napoleona na Moskwę, która w rzeczywistości kończy się klęską (w poemacie nie znajdziemy nic na ten temat).

WĄTKI

DZIEJE JACKA SOPLICY

Jacek pochodzi ze średniozamożnej szlachty. Miał autorytet u szlachty, dlatego też Stolnik zapraszał go do zamku i tytułował go swoim przyjacielem (falszywa przyjaźń). Był zakochany w jego córce – Ewie ze wzajemnością, jednak stan majątny („... nic nie posiadał prócz kawałka roli, / Szabli i wielkich wąsów od ucha do ucha”) Jacka Soplicy to zdecydowanie za mało na rękę córki magnata. Stolnik dał mu do zrozumienia, że planuje wydać Ewę za kasztelana. Jacek nigdy nie odważył się oświadczyć z obawy o utratę honoru, ożenił się z pierwszą, lepszą szlachcianką, która zechciała za niego wyjść. Urodził się mu syn – Tadeusz, żona zmarła. Bohater głęboko nieszczęśliwy szukał pociechy w alkoholu. Wieczorami i nocami jeździł koło zamku Stolnika. Pewnej nocy Rosjanie otoczyli zamek, ale Stolnik odparł atak. Jacek porwał strzelbę i pociągnął za spust. Stolnik Horeszko padł martwy. Świadkiem tego wydarzenia był Gerwazy, który obiecał zemstę. Jacek został uznany za zdrajcę, dlatego uciekł z kraju (opiekę nad Tadeuszem przejął jego brat – Sędzia Soplica). Zrozumiał swoje błędy i postanowił odpokutować, zmienił nazwisko, przywdział mnisi habit i zaangażował się w walkę o niepodległość kraju. Poprzez działalność emisariusza przygotowywał powstanie na Litwie, wziął udział w bitwie w Soplicowie. Tam ostatecznie wyznał swoje winy podczas przedśmiertnej spowiedzi. Po śmierci doczekał się rehabilitacji.

SPÓR O ZAMKEK

Zamek należał do Horeszków. Po śmierci Stolnika Horeszki wybuchnął spór o niego pomiędzy Sędzią Soplicą, a Hrabią – ostatnim krewnym Horeszków. Gerwazy (ostatni sługa Horeszków) starał się, aby zamek nie trafił do Sopliców, zorganizował zajazd. Spór zakończył się szczęśliwie zaręczynami Zosi (wnuczki Stolnika) i Tadeusza.

WĄTEK MIŁOSNY

Telimena przez większą część utworu poszukuje dla siebie męża. Flirt z Tadeuszem niestety nie skończył się pomyślnie, gdyż młody bohater zaczął odróżniać Telimenę od Zosi, w której jest zakochany. Ostatecznie utwór zakończył się zaręczynami Telimeny z Rejentem, Zosi z Tadeuszem oraz Tekli z Asesorem.

KUSY I SOKÓŁ

Asesor kłócił się z Rejentem o to czyj chart jest bardziej sprawny, szybszy. Kusy należał do Rejenta, a Sokół do Asesora oba psy miały upolować zająca, który pierwszy ten lepszy. Ostatecznie Wojski potwierdził sprawność oby dwóch chartów.

WĄTEK NIEPODLEGŁOŚCIOWY

Akcja epopei toczy się w czasach działań Napoleona. Ksiądz Robak zachęca szlachciców do walki o odzyskanie niepodległości, oni natomiast podburzeni przez Gerwazego atakują Sopliców (zajazd), zamiast skupić się na wyższych celach. Poróżnioną szlachtę godzi dopiero pojawienie się Moskali – łączą siły przeciwko nim.

BOHATEROWIE UTWORU

Jacek Soplica – Ksiądz Robak, ojciec Tadeusza, brat Sędziego

Sędzia Soplica – właściciel Soplicowa, brat Jacka Soplicy, stryj Tadeusza (to on wygłosił słynną mowę o grzeczności)

Tadeusz Soplica – syn Jacka Soplicy, bratanek Sędziego

Wojski Hreczecha – daleki krewny i przyjaciel Sędziego, osiadł w Soplicowie razem z córką Teklą (Wojski to nie imię, ani nazwisko, tylko tytuł odnoszący się do jego służby)

Woźny Protazy Brzuchalski – mieszka u Sopliców, przyjaciel domu, ostań Woźny Trybunału, skłócony z Gerwazym

Telimena – daleka krewna Sopliców, w niejasny sposób związana też z Horeszkami, opiekunka Zosi, kilka lat mieszkała w Petersburgu, kokietka

Zosia Horeszkówna – córka zmarłej na Syberii Ewy Horeszkówny, naiwna, kilkunastoletnia panienka

Stolnik Horeszko – ojciec Ewy, dziadek Zosi, spokrewniony z rodami arystokratycznymi, ginie z rąk Jacka Soplicy

Hrabia Horeszko – ostatni z rodu Horeszków (od strony matki), arystokrata i artysta

Klucznik Gerwazy Rębajło – wierny sługa Horeszków, zwany też Mopankiem lub Scyzorykiem

Podkomorzy – znajomy i przyjaciel Sędziego

Asesor – znajomy Sędziego, naczelnik policji powiatowej

Rejent Bolesta – znajomy Sędziego, urzędnik przy sądzie ziemskim

Jankiel – Żyd, karczmarz, związany z Polską, patriota

Maciej Dobrzyński – mądry cieszący się szacunkiem stary szlachcic, przedstawiciel szlachty zaściankowej

Bartek (Prusak), Maciej Kropiciel (Chrzyciel), Bartek Brzytewka (Szydełko), Maciej Konewka – przedstawiciele szlachty zaściankowej

Major Płut – Polak, który służy w Rosyjskiej armii

Kapitan Ryków – Rosjanin, służbista

JACEK SOPLICA – BOHATER ROMANTYCZNY?

Jacek Soplica jest bohaterem dynamicznym (przechodzi metamorfozę).

Cechy typowego romantyka	Cechy, które burzą konwencję romantyczną
Nieszczęśliwa miłość do Ewy Horeszkówny (co prawda odwzajemniona); jedna kobieta w sercu do końca życia.	Przemiana z zbrodniarza w pokutnika (zamiast typowej dla romantyków pychy pojawia się pokora).
Przejście metamorfozy (z lubiącego imprezy, gwałtownego i porywczego szlachcica w pokornego mnicha).	Rezygnacja z romantycznego indywidualizmu i poczucia nadrzędności (Ksiądz Robak jest cichy, pokorny, ofiarny i anonimowy, resztę życia podporządkowuje sprawie, o którą walczył).
Tajemniczy (przez dłuższy czas ukrywa swoją prawdziwą tożsamość).	Racjonalne myślenie
Samotny	Nie chce jako samotna jednostka przynieść wolności krajowi (chce ją uzyskać na drodze powstania)
Porywczy (moment zabicia Stolnika – nieprzemyślany, impulsywny czyn)	

OBRAZ SZLACHTY

Szlachta jest przedstawiona w sposób bogaty i barwny, z dużą sympatią (zalety są podkreślane, a wady prezentowane z przymrużeniem oka). Stan społeczny określany wspólnym mianem „szlachty” był wewnątrz zróznicowany pod wieloma względami: majątku, znaczenia, poglądów, ale miał też wiele cech wspólnych (szlacheckie obyczaje).

Stolnik Horeszko – magnat, pyszny, wyniosły, twardy dla najbliższych, zna i rozumie potrzeby kraju, zwolennik Konstytucji 3 Maja, patriota.

Hrabia – „Ostatni z Horeszków, chociaż po kądzieli”, posiada spory majątek, nie ukrywa swej fascynacji cudzoziemszczyzną.

Sędzia Soplica – przedstawiciel szlachty średniozamożnej, w domu zachowuje „stare obyczaje”: staropolską gościnność i grzeczność, niechętnie przyjmuje wszelkie nowinki, wychwalając dawne czasy.

Tadeusz Soplica – nowy typ ziemianina (wykształcony o demokratycznych poglądach)

Dobrzyńscy – szlachta zaściankowa, ze względów ekonomicznych żyją jak chłopci, odróżniają się od nich herbem, prawem do głosu w wyborach do sejmku, mogli się kształcić i ubiegać o urząd, ludzie wolni.

Gerwazy – przedstawiciel gołoty, czyli najuboższej szlachty.

Stolnik, Sędzia, Wojski, Dobrzyńscy – przedstawiciele świata odchodzącego w przeszłość. Kończy się epoka, w której rządy sprawowała szlachta.

Hrabia, Tadeusz, Asesor i Rejent – nowe pokolenie, które musi się dostosować do nadchodzących zmian.

CZY JACEK SOPLICA OTRZYMAŁ OD STOLNIKA CZERNĄ POLEWKĘ

Czarna polewka to zupa z krwi kaczki lub gęsi; szlachecki zwyczaj odmowy zaręczyn.

Jak wiemy Jacek Soplica był z wzajemnością zakochany w Ewie Horeszkównie. Z opowieści Gerwazego dowiadujemy się, że

*„Do zamku nie proszony coraz częściej jeździł,
W końcu u nas jak w swoim domu się zagnieździł
I już miał się oświadczać, lecz pomiarkowano
I czarną mu polewkę do stołu podano.”*

Pamiętajmy o tym, że bohaterowie książki mogą kłamać. Gerwazy te słowa wypowiada do Hrabiego (ostatniemu krewnemu), któremu zbytnio nie zależy na losach zamku. Wierny sługa Horeszków poprzysiągł zemstę na rodzie Sopliców, zależy mu, aby zamek nie dostał się w ich ręce, dlatego też chce dobitnie przekonać jego właściciela, aby do tego nie dopuścił. O jego kłamstwie świadczy również fakt, że Soplica był zapraszany na zamek, a Stolnik tytułował siebie jego przyjacielem.

Ksiądz Robak (czyli Jacek Soplica) tuż przed śmiercią wyznaje Gerwazemu:

*„Wszak sam wiesz, Gerwazeńku, jak Stolnik zapraszał
Często mnie na biesiady, zdrowie moje wnaszał,
Krzyczał nieraz, do góry podniósłszy szklanicę,
Że nie miał przyjaciela nad Jacka Soplicę,
Jak on mnie ścisnął! Wszyscy, którzy to widzieli,
Myślili, że on ze mną duszą się podzieli...
On przyjaciel?... On wiedział, co się wtenczas działo
W duszy mojej!...”*

*„Ileż to razy chciałem serce me otworzyć,
I już się nawet przed nim do próśb upokorzyć,
Lecz spojrzawszy mu w oczy, spotkawszy wejrzenia*

*Zimne jak lód, wstyd mi było mojego wzruszenia;
Śpieszyłem znowu jak najzimniej dyskutować
O sprawach, o sejmikach, a nawet żartować!!
Wszystko to, prawda, z pychy: żeby nie ubliżyć
Imieniowi Sopliców, żeby się nie zniżyć
Przed panem prośbą próżną, nie dostać odmowy,
Bo jakież by to były między szlachtą mowy,
Gdyby wiedziano, że ja Jacek...*

*Soplicy Horeszkowie odmówili dziewczę!
Że mnie, Jackowi, czarną podano polewkę!”*

Te słowa świadczą, że Jacek z obawy przed odrzuceniem (podaniem czarnej polewki) nigdy nie odważył się oświadczyć Ewie. Skoro do zaręczyn nie doszło to czarnicy nie mógł otrzymać.

Jacek Soplica raczej nie otrzymał czarnej polewki.

„Gdyby wiedziano, że ja Jacek...” w tym miejscu pojawiają się „...” dlatego w 100% pewni nie możemy być

IDEALIZACJA ŚWIATA PRZEDSTAWIONEGO

Adam Mickiewicz pisząc dzieło przebywa na emigracji, tęskni za ojczyzną – „krajem lat dziecinnych”, dlatego też idealizuje przedstawiony w epopei świat. Życie na wsi jest spokojne, sielankowe. Codziennosci jest celebrowana poprzez szlacheckie obyczaje m. in. grzybobranie, polowanie, parzenie kawy.

Wyidealizowana jest również postać Tadeusza, który uwłaszcza chłopów. Oddaje im na własność ziemię, zgadzając się tym samym na pogorszenie własnych warunków bytowych.

MOTYWY LITERACKIE

PRZYRODY

- zachwył litewską przyrodą widoczny w *Inwokacji*
- dyskusja nad przyrodą polską i włoską (Telimena, Hrabia i Tadeusz)
- natura nadaje rytm dnia (wschody i zachody słońca)
- burza po zajedzie sprawia, że wieść o tym co wydarzyło się w Soplicowie nie mogło się szybko rozejść.

PATRIOTYZM

- opis wnętrza dworku Sopliców – zegar kurantowy z Mazurkiem Dąbrowskiego, obrazy z wizerunkami Rejenta i Kościuszki
- Tadeusz nosił imię na cześć Tadeusza Kościuszki

- Sędzia Soplica oczekuje przybycia Napoleona, u którego boku Polacy mają odzyskać niepodległość
- opinia Tadeusza o rodzimej przyrodzie również jest wyrazem miłości do ojczyzny

TRADYCJA I ZWYCZAJE

- zajazd, grzybobranie, polowanie
- do stołu zasiadano zgodnie z pełnioną funkcją społeczną
- mowa Sędziego o grzeczności

PRZEMIJANIE

- świat szlachecki odchodzi w zapomnienie; po nim następuje nowy porządek

MIŁOŚĆ

- miłość do ojczyzny – Ksiądz Robak
- romans Tadeusza i Telimeny (miłość fizyczna)
- Telimena i Hrabia (powierzchowne zauroczenie)
- miłość Tadeusza i Zosi (prawdziwa i spełniona)
- plany matrymonialne Telimeny (Plany myśliwskie Telimeny)
- zaręczyny trzech par na końcu książki (Zosia i Tadeusz, Telimena i Rejent, Asesor i Tekli)
- miłość Jacka Soplicy i Ewy Horeszkówny (nieszczęśliwa i tragiczna)

KŁÓTNIA

- spór o zamek między Horeszkami a Soplicami
- spór Asesora i Rejenta o to, czyj pies jest bardziej chwytny - Kusy czy Sokół

HISTORIA

- oczekiwanie na Napoleona
- wydarzenia historyczne zawarte w koncercie Jankiela (m.in. uchwalenie konstytucji, Targowica, powstanie kościuszkowskie, rzeź Pragi, utworzenie legionów polskich)

TANIEC

- polonez jako tradycyjny taniec wykonywany podczas ważnych uroczystości

RODZINA

- ród Sopliców dba o swoich członków - Sędzia Soplica opiekuje się Tadeuszem, synem swojego brata

IDEALIZACJA

- postawa Tadeusza wobec nowej rzeczywistości

- sielankowe życie na wsi
- kraina arkadyjska - raj na ziemi; miejsce, gdzie można osiągnąć pełnię szczęścia

METAMORFOZA

- przemiana Jacka Soplicy w Księdza Robaka (bohater dynamiczny)
- na kartkach książki widzimy również dojrzewanie Zosi i Tadeusza

DWOREK

- ostoja polskości
- wyidealizowane miejsce, które można zestawiać z innymi jego prezentacjami w literaturze - np. z dworkiem z „Ferdydurke”

DOM

- Tadeusz kocha dworek w Soplicowie, jest to miejsce, gdzie szczęśliwie spędzał czas jako dziecko
- miejsce bezpieczne, gościnne
- fundament podstawy patriotycznej

ŻYD

- wizerunek Jankiela

ŚMIERĆ

- rany Jacek Soplica wyznaje na łożu śmierci kim jest oraz swoją przeszłość, otrzymuje przebaczenie Gerwazego

ZBRODANIA

- zabicie Stolnika

POKUTA

- emigracja Księdza Robaka i działania niepodległościowe

KOBIETA

- Telimena – dojrzała
- Zosia – naiwna

MŁODOŚĆ, DOJRZAŁOŚĆ I STAROŚĆ

- zestawienie charakterystycznej dla młodości popędliwości Tadeusza z rozważą charakteryzującą starszych bohaterów

